ПРИСУД

Товаришеві Яремцеві не спалося цієї ночі. Темні хмари придавили землю, і закинуте глухе містечко лежало, як потопельник у чорному баговинні. Темрява лізла в напів-розбиті шибки, і лампочка геройськи відбивала наступ ночі, освітлюючи кімнату з облупленими брудними стінами.

В кімнаті вбога мебля: триногий стіл з колишніми пишними інкрустаціями, лава з селянської хати та пом'ята солома в кутку. Список "умебльовання" цілком вичерпується, коли до цього додати кілька рушниць коло дверей та кулеметних стьожок на стінах.

Містечко спить, налякане невідомо ким: чи бандитами, що шугають в околицях його, чи червоноармійським загоном для боротьби з бандитизмом, що розташувався в цьому закинутому панському будинку.

Не встигне сонце вщерть висіяти своє проміння й сховатися десь за сосновими шпилями столітнього бору, як містечко засинає, щоб прокинутися знову при денному світлі.

Це не перша ніч, коли Яремець не спить. Останніми часами щось багато таких безсонних ночей у Яремия-Старість починає заявляти свої права, а в старості є пр° що подумати — дня замало!

Тільки затихне денна турбота, Яремець ховається в свою кімнату й починає думати. І старість, і юність однаково сантиментальні. Яремець відчуває це, відчуває, в*0 муЖня твердість кидає його, що дисципліна мислення змінюється на мрійливість, але це не дуже його турбує.

Старість і юність однаково сантим ентальні, тільки юність самовіддана, а старість не дуже-то офірує собою. Тільки мужність твереза, самовіддана й жорстока.

Не така й старість — сорок вісім років, але десятиліття блукання на вигнанні, поневіряння в різних кутках земної кулі лишили свої глибокі незгладимі сліди, і Ярем-ця щодалі більше ваблять згадки минулого.

Безсонними ночами проходить в уяві замріяна юність, і розмовляє Яремець з нею й любується з її безжурності. Коли ж твердою ходою посуває за нею мужність, зморшки на чолі стають глибші й виразніші

Юність легковажна й сміливa. Вона не приміряє сім разів, щоб раз одрізати. Ні, вона раз прикине оком і одріже сімдесят сім разів! От яка юність!

Так і Яремець колись — три десятки років тому — вмить задумав, другої миті виконав, а третьої побачив станового з розтрощеним черепом.

Така юність!

Яремець не гаразд пам'ятає ті причини, що призвели його до вчинку. Тільки гостра в'їдлива зненависть, що непокоїла його в ті дні, лишила в уяві глибокі борозни. Не його, волосного писарчука, катував тоді справник, але юність самовіддана, і парубійко Яремець припинив те катування ціною власної волі

Старість кохається в спогадах про минуле, і Яремець згадує, як його, засудженого до страти, визволили незнайомі люди*, а визволивши, вирядили за кордон.

То був сміливий вчинок. Нападом на конвой керував відважний товариш, якого в критичну хвилю не злякали жандарські кулі, і вони щасливо вийшли з недовгого бою. Тільки відважному керівникові нападу жандарська куля проорала глибоку борозну під самісіньким волоссям, та, на щастя, не зачепила кістки...

Не може тепер Яремець викликати в уяві імена й обличчя. Час старанно замітає сліди минулого. Тільки згадка пРо сміливий вчинок і тепер ще хвилює його.

Ех, тепер би побільше таких людей! З такими гори можна зрушувати!

У сусідній кімнаті, де міститься караул, хтось хропе. Юність не знає безсонних ночей. Вона може спати навіть стоячи.

Яремець одчиняє двері й увіходить у караульню. Червоноармійці куняють при ламповому світлі, а один, схиливши голову на плече товаришеві, висвистує носом і р0. том.

— Хлопці, не спать мені!

Червоноармійці схоплюються і підбадьорюються.

— Та ми й не спимо...

— Я так собі схилився, стомився...

Яремець суворо вичитує, нагадує про бандитів, лякає несподіваним наскоком, але юність легковажна, й це не вражає.

Почувши балачку, з сусідньої кімнати виходить начальник загону товариш Брікен, дебелий русявий мужчина з німців-колоністів.

Він безсонний, цей німець, і міцний, як бетоновий мур.

— Зміни вартового на веранді,— наказав він одному, а другому кинув коротко: — В секрет!

— Що, не спиться? — питає Яремець і, не очікуючи на відповідь, іде до своєї кімнати, що одночасно править і за канцелярію виїзній сесії ревтрибуналу, і за кабінет голові ревтрибуналу, яким є Яремець, та другому членові трійки. Третій член ревтрибуналу — Брікен.

Загін для боротьби з бандитизмом стоїть у цьому містечку тільки другий день. Містечко залякане й засмикане, як і всі містечка під час громадянської війни.

Люди якісь полохливі й неймовірні. Та і як бути довірливим, коли влада інколи змінялася куди швидше, ніж за старих часів справник, а обивателя смикав усякий, кому не лінь. Смикали й пукали більше без потреби, щоб вселити повагу до себе, а то й просто, щоб одвести душу, на якій грубою жужеллю накипіли колишні знущання, гніт та безправ'я.

Хмари не пропускали світла ні місяця, ні зірок. Містечко спить, і око вартового на веранді ловить кожний рух у пітьмі, і вухо прислухається до найменшого шелесту.

От здається вартовому, що хтось обережно наближається до веранди. Раптом хрускотом сухої гілки зламалася тиша.

— Хто йде? — вигукнув вартовий і клацнув затвором.

У відповідь один і другий постріл. Вартовий навмання вистрілив у пітьму, та на другий постріл не вистачило сили. Рушниця випала з рук, і він упав на під* логу, тим часом як варта вже стріляла пачками в пітьму.

Яремець, нарешті, смикнув Брікена за рукав:

— Припини стрілянину... Постріли вщухли.

Винесіть сюди лампу! — наказав Яремець, а сам втупив очі в пітьму, де ледве видно було світло в чиємусь запнутому вікні. Раптом світло погасло.

— Брікен, ти бачив світло?

— Бачив, але зараз його немає.

— Треба негайно оточити той будинок.

— Я сам думаю.

Червоноармійці при ламповому світлі розглядали застреленого товариша.

Загона піднято на ноги, і Брікен з караулом зник у пітьмі.

Підозрілого будинка оточили. Виявилося, що то школа.

Довго стукали в двері, доки одчинив їх дід, напіводяг-нений і в постолах. В руках він тримав каганця.

— Хто ще є в приміщенні? — суворо запитав Брікен, направивши свого маузера на дідка.

Той здивовано подивився на Брікена і, нарешті, твердим голосом промовив:

— Здається, нікого, крім мене.

— Брешеш, як то "здається"? Брікен почервонів.

— Я не брешу, товаришу, але, може, сторож тут, а може, вже пішов додому. Я зараз дізнаюсь.

Абсолютно цей дідок не звертав жодної уваги на маузера. ^

Брікен відчував зневагу до своєї зброї, і це нервувало його.

— Стій! Заберіть у нього світло,— наказав Брікен чер-воноармійцям.

Обійшли всю школу. В аудиторії якось смішно висіли заялозені мали, а парти наївно дивилися на озброєну вата-ГУ людей.

Ти хто такий? — спитав Брікен дідка.. Я вчитель цієї школи... Аж тепер Брікен відчув нічим не виправдану грубість Св?го поводження з цим чоловіком. Звичайно, погашене СвіТло під час стрілянини не може бути матеріалом до об-ВИнУвачення... Це ж смішно! Ну, злякався чоловік та й °гасив каганця. І вже для власного спокою Брікен ввічли-Во запитав:

— А чого у вас погасло світло після стрілянини? Учитель знову здивовано підняв брови.

— У мене світло цієї ночі зовсім не горіло.

— Як же ж не горіло, коли я сам бачив десять хвилин тому світло у вашому вікні?

Підозріння, що розвіялися під впливом мирної шкільної обстановки та спокійного поводження вчителя, знову набрали нечуваної гостроти.

— Та я й пострілів не чув,— ніяково з посмішкою знизав плечима вчитель.

Брікен вмить спалахнув.

— Ви не торочте мені дурниць! Ви, певно, про напад нічого не знаєте? Маєте мене за дурня?

Тепер Брікен був певен, що цей дідок дуже обережний і досвідчений бандит, який світлом або сигналізував банді, або... Що саме ще міг робити дідок, Брікен не знав.

Коли повертались до панського будинку, два червоно-армійці міцно тримали вчителя за руки, а Брікен держав маузера напоготові. Школу лишили під охороною до ранку.

Учителя привели до караульні, і тут тільки Брікен при більшому світлі роздивився на нього. Це був ще кремезний дід років під шістдесят, з-під насунутої на лоба шапчини стирчало біле кучеряве волосся, а брови кидали чорні тіш на очні ямки.

Яремець увійшов до караульні й розглядав арештованого. Коло дверей на соломі лежав труп забитого червоноармійця, закритий шинелею.

— Зв'яжіть йому руки назад! Дві рушниці напоготові! Посилити секрети! — коротко кинув Брікен і пішов до своєї кімнати.

Яремець ще раз оглянув арештованого, а той дивився кудись убік, і на обличчі йому застигло здивування.

— Глядіть, хлопці, доглядайте як слід! Не розмовлять з арештованим! — наказав Яремець і пішов з кімнати.

На ранок трійка ревтрибу вчинила допит. Арештований сидів, насунувши шапку, і здивування не сходило з його обличчя.

— Хто такий?

Арештований назвав своє ім'я. Розповів, що він вчителює в цьому містечку уже двадцять років, про свою революційну діяльність. І коли судді слухали про революційну діяльність, то всміхалися. Всі бандити старанно підкреслюють своє революційне минуле. На вимогу вказати на своїх співучасників, учитель здивовано знизав плечи-ма й нічого не відповів.

Підсудний ще раз потвердив, що минулої ночі він світла не світив, бо, стомлений денною роботою, ліг спати на заході сонця.

Не лишалося сумнівів, що вони мають діло з упертим бандитом, який одкидає навіть те, що на власні очі бацили члени трійки.

Вирок ревтрибу був короткий: "Розстріляти".

Підсудний, почувши присуда, тільки пильно подивився на своїх суддів, але нічого не сказав. Два вартових повели його до караульні, а він ступав не твердо, як до того, і очі з німим запитанням дивилися на людей і на речі.

По обіді мали виконувати вирок.

Брікен з десятком червоно армійців повели засудженого на пустельну леваду, де перед тим викопали яму. Позаду йшов Яремець.

На леваді коло ями поставили засудженого на смерть, а Яремець, стоячи збоку, не зводив з нього очей. Дорогою до левади, чи/може, ще в караульні, дідок скинув шапку, і тепер вітер, що роздирав хмари угорі, куйовдив його сиве волосся.

Але чого це смикнулося Яремцеве тіло, немов по ньому пройшов електричний струм?

Яремець шарпнувся наперед і, зупинившись у трьох кроках од засудженого, пильно вдивлявся в нього.

Брікенові нарешті набридло це. Тут треба виконувати присуда, а Яремець, що загалом якось чудно поводиться останніми часами, заважає.

— Товаришу Яремець, треба ж присуда виконувати! — Дражливо вигукував він.

А Яремець тим часом запитував дідка.

— Ви не були в Харкові тисяча вісімсот дев'яносто першого року?

— Був...— відповів дідок.

— Що ви там робили?

— Керував бойовою групою партії...

— А мене ви не пам'ятаєте?.. Того парубка, що в Ясеневому станового вбив?..

ДІД знизав плечима, потім гостро допитливо подивився на Яремця.

~— Обличчя не пригадую, але випадок такий пам'ятаю... Сумніву не було. Це той самий, що з товаришами визволяв Яремця.

Червоний рубець під волоссям...

Старість сантиментальна, і Яремець у другу мить стискував засудженому руку... Брікен підійшов до Яремця.

— Товаришу Яремець,— сказав він сухо офіційно,— ми мусимо виконувати присуда!

Яремець подивився на Брікена з прозорою дитячою посмішкою.

— Голубчику, та це ж той, що колись мене урятував!..

— Але присуда винесено? — не здавався Брікен. Тоді тоном наказу Яремець сказав:

— Я як голова трійки знімаю свого підписа з присуду. Справа буде переглянута!

Брікен знизав плечима.

— Накажіть одвести підсудного до караульні... Назад ішли мовчки. Спереду вчитель, оточений черво-

ноармійцями під командою Брікена, а позаду, замисливши сь, Яремець.

Осіннє сонце, що надвечір спромоглося продерти хмари, схилялося над обрієм і сіяло своє золотаве насіння у вогку землю.

Яремець дивився на сонце й на хмари, що повзли навперейми золотому світилу, але не помічав їх. Думки його топталися коло присуду...

А що, як дійсно цей дідок у спілці з бандитами? Що тоді? Розстріляти?..

А найголовніше — це безглузде заперечення факту, свідками якого були самі судді. Сказав би він, що світив тоді світло, а злякавшись пострілів, загасив,— і був би правий.

У штабі Яремець не підійшов до дідка. І навіть не глянув у його бік, проходячи караульнею. У своїй кімнаті він ліг на солому. Неймовірна втома опанувала всім тілом.

— Товаришу Яремець, що це за чортовина? — запитав Брікен, ледве переступивши поріг кімнати.

— Я й сам не знаю... Але ж, розумієте, він, безперечно він урятував мене од шибениці... Не може ж...— Яремець махнув рукою і заплющив очі... Під віями заблищала роса...

Брікен ходив важкими кроками по кімнаті і шРсЬ думав.

— Ну, що ж... Завтра переглянемо справу...— і вИ~ йшов з кімнати.

На ніч дозори побільшили, а перед верандою поставили секрет. Л г

Коло школи стояв караул, але ніхто до неї й не намагався заходити. Видимо, про арешт учителя в містечку знали й боялися підходити близько до нещасливого місця...

Як засвітили вже світло, зайшов Яремець до кімнати Брі-кена. Там нікого не було... Намірився йти до караульні й зустрів у коридорі Брікена.

Брікен схопив його за руку й кинув одне лише слово:

— Ходім!

Яремець пішов з ним через караульню, де під охороною двох вартових у кутку куняв дідок, а лампа оглядала кімнату прискаленим каламутним оком.

Вийшли на веранду, і Брікен сіпнув Яремця за руку.

— Дивись,— і показав на школу. Яремець побачив світло у вікні і спитав:

— Ти дозволив хлопцям розташуватись там?

— Ні, там нікого немає. Я посилав дізнатись... То відблиски із нашого вікна... Я перевірив...